

04

COLECȚIA BIBLIOTECA BĂNCII NAȚIONALE A ROMÂNIEI
* SERIE NOUĂ *

JÁNOS KORNAI

**DINAMISM,
RIVALITATE
ȘI ECONOMIE
DE SURPLUS**

Cuprins

13	<i>János Kornai: un decan al economiștilor din Est (Daniel Dăianu)</i>
23	Prefață la ediția în limba engleză
29	Prefață la ediția în limba maghiară
	Eseul I
45	INOVAȚIA
	Secțiunea 1
47	Introducere
	Secțiunea 2
49	Capitalismul, socialismul și progresul tehnic
49	<i>2.1. Produsele noi revoluționare</i>
54	<i>2.2. Pe urmele pionierilor, diseminarea inovației</i>
56	<i>2.3. Antreprenoriatul inovator în capitalism</i>
62	<i>2.4. Imposibilitatea antreprenoriatului inovativ în socialism</i>
66	<i>2.5. Factorii politici și progresul tehnic</i>
67	<i>2.6. Primul rezumat: sistemele și progresul tehnic</i>
	Secțiunea 3
69	Procesul transformării și accelerarea progresului tehnic
69	<i>3.1. Noi întreprinderi inovative</i>
71	<i>3.2. Accelerarea fenomenului de adoptare a inovațiilor și a difuzării lor</i>
76	<i>3.3. Distrugerea creatoare</i>
	Secțiunea 4
81	Reflecții asupra realității istorice din gândirea oamenilor
81	<i>4.1. Fenomenul de bază: lipsa înțelegerii</i>
83	<i>4.2. Responsabilitatea profesiei economice</i>
86	<i>4.3. Responsabilitatea politicianilor</i>
87	<i>4.4. Interconectivitate și democrație</i>

	Secțiunea 5
92	Concluzii
	Eseul II
95	ECONOMIA DE PENURIE — ECONOMIA DE SURPLUS
	Secțiunea 1
97	Introducere
97	<i>1.1. Impresii</i>
99	<i>1.2. Clarificarea conceptuală într-o primă abordare</i>
100	<i>1.3. Locul pe care abordarea din acest eseu îl ocupă în discursul economic</i>
102	<i>1.4. O scurtă privire asupra limitelor și structurii subiectului analizat</i>
	Secțiunea 2
103	Piața produselor și serviciilor: mecanismul de reproducere a surplusului
103	<i>2.1. Un exemplu preluat din istoria economică: sistemul de telefonie american</i>
106	<i>2.2. Procesele legate de ofertă</i>
114	<i>2.3. Procesele legate de cerere</i>
116	<i>2.4. Procesul de formare a prețurilor</i>
	Secțiunea 3
118	Piața bunurilor și serviciilor: aparatul conceptual și metodele de măsurare
118	<i>3.1. Cazuri „pure”, ușor de tratat</i>
125	<i>3.2. Prima dificultate: ajustarea continuă și reciprocă a cererii și ofertei</i>
127	<i>3.3. A doua dificultate: apariția în paralel a fenomenelor de ofertă și cerere excedentară</i>
128	<i>3.4. Digresiune: Observarea dificultăților și a limitelor micro ale producției</i>
130	<i>3.5. A treia dificultate: a face distincția între stocurile „necesare” și cele „inutile”</i>
133	<i>3.6. A patra dificultate: agregarea nejustificată</i>
135	<i>3.7. Sugestii practice privind măsurarea și aparatul conceptual</i>
136	<i>3.8. Formarea indicatorilor sintetici sau a „indicilor compoziți”</i>

	Secțiunea 4
138	Piața forței de muncă: mecanismul reproducerii surplusului
138	4.1. Clarificări conceptuale și măsurare
142	4.2. Șocul de pe piața forței de muncă provocat de schimbarea sistemului economic
148	4.3. Șomajul „keynesian“
150	4.4. Șomajul structural
152	4.5. Acomodare eronată, șomaj fricțional și căutare
155	4.6. Salariul de eficiență
	Secțiunea 5
159	Recapitularea descrierii pozitive și a analizei cauzale
159	5.1. Funcționalitatea noțiunii de „echilibru“
164	5.2. Asimetrie
166	5.3. Caracterizare recapitulativă a celor două regimuri de piață
171	5.4. Generarea economiei de surplus de către sistemul capitalist: lanțul causal
176	5.5. Predispoziții genetice
	Secțiunea 6
180	Efectele și evaluarea economiei de surplus
180	6.1. O prezentare a efectelor și a judecăților de valoare
181	6.2. Inovație
182	6.3. Suveranitatea și manipularea consumatorului
183	6.4. Productivitate și coordonare
184	6.5. Adaptare
184	6.6. Distribuția veniturilor și a avuției
185	6.7. Valori „materiale“ și „spirituale“
186	6.8. Direcția corupției
187	6.9. Avantajele și inconvenientele competiției capitaliste cu exemple din industria auto
190	6.10. Argument în favoarea capitalismului și a economiei de surplus
193	6.11. Posibilitățile și limitele sintezei teoretice
196	6.12. Necesitatea unor modele matematice cu mare putere explicativă

	Secțiunea 7
199	Îndepărtarea de la schema generală
199	<i>7.1. Fluctuațiile ciclului economic</i>
205	<i>7.2. Economia de război</i>
206	<i>7.3. Schimbări istorice și tendințe de durată în capitalismul modern</i>
214	<i>7.4. Reforme orientate spre piață în socialism și tranziția postsocialistă</i>
	Secțiunea 8
217	Epilog personal
219	ANEXĂ
	Eseul III
223	LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ. REFLECȚII ASUPRA SCHIMBĂRILOR CE AU URMAT PRĂBUȘIRII SISTEMULUI SOCIALIST
	Secțiunea 1
225	Introducere
	Secțiunea 2
226	Liberté
226	<i>2.1. Drepturi politice și drepturi ale omului</i>
228	<i>2.2. Dreptul la libera inițiativă, la accesul pe piața liberă și la proprietate privată</i>
229	<i>2.3. Libertatea de a alege între diferite bunuri și servicii</i>
	Secțiunea 3
232	Égalité
	Secțiunea 4
237	Fraternité
	Secțiunea 5
243	Prognose?
	Eseul IV
247	MARX VĂZUT CU OCHII UNUI INTELLECTUAL EST-EUROPEAN
	Secțiunea 1
249	Introducere

	Secțiunea 2
251	Ceea ce m-a atras la Marx...
	Secțiunea 3
254	...și ceea ce m-a decepționat în privința ideilor marxiste
	Secțiunea 4
257	Răspundere intelectuală pentru sistemul socialist
	Secțiunea 5
263	Ceea ce dăinuie din învățăturile lui Marx
267	Bibliografie
285	Indice

Eseul I

INOVAȚIA

Secțiunea 1

Introducere¹

Esența transformărilor postsocialiste poate fi ușor rezumată în câteva cuvinte: un număr mare de țări a înlocuit socialismul cu capitalismul. Această schimbare este cea mai convingătoare dovadă istorică a faptului că sistemul capitalist este superior socialismului. Totuși, economistul este obligat să continue să compare, imparțial și nediscriminatoriu, cele două sisteme. Aș dori să evidențiez o singură virtute a capitalismului: natura lui inovativă și dinamică. În prima parte a lucrării mele susțin că inovația rapidă și dinamismul nu sunt fenomene aleatorii — care pot avea loc sau nu —, ci sunt caracteristici *adânc înrădăcinate, proprietăți sistemice specifice* capitalismului. Același lucru poate fi afirmat și despre opusul său, sistemul socialist: incapacitatea de a crea produse noi și revoluționare și întârzierea pe care a înregistrat-o în alte domenii ale progresului tehnic nu sunt efectul vreunei erori politico-economice, ci sunt caracteristicile profund înrădăcinate, inerente, ale sistemului socialist. Din păcate, această mare virtute, din cale afară de vizibilă, a capitalismului nu primește aprecierea pe care ar merita-o. Cei mai mulți oameni, chiar și cercetătorii profesioniști ai sistemelor alternative, o ignoră — fapt care mă mâhnește, decepționat fiind să constat o astfel de omisiune. Tocmai aceste sentimente m-au motivat să aleg tema studiului de față.

1. Le sunt recunoscător lui Philippe Aghion, Wendy Carlin, Julian Cooper, Zsuzsa Dániel, Karen Eggleston, Zsolt Fekete, Thomas Geodecki, Balázs Hámos, Philip Hanson, Jerzy Hausner, Judit Hürkecz, László Karvalics, Zdenek Kudrna, Mihály Laki, Lukasz Mamica, Tibor Meszmann, Gérard Roland, Dániel Róna, András Simonovits, Katalin Szabó, Tibor Vámos și Chenggang Xu pentru comentariile lor valoroase și pentru ajutorul dezinteresat pe care mi l-au oferit în adunarea datelor și redactarea studiului.

O versiune mai veche a acestui eseu a fost prezentată la conferința UNU-WIDER „Reflections on Transition: Twenty Years after the Fall of the Berlin Wall“ (Helsinki, 18–19 septembrie 2009). În 2010, o nouă variantă a acesteia a apărut în revista *Economics of Transition* (18[4], pp. 629–670). Textul publicat în revistă este versiunea completată și modificată a expunerii din 2009.

Accesul în lumea capitalismului creează condițiile proceselor inovatoare și ale progresului tehnic mai rapid și *sporește posibilitatea* ca o țară să profite de această ocazie. Totuși, acest lucru nu garantează succesul total și imediat. A doua și a treia parte ale studiului de față prezintă problemele perioadei de tranziție.

Marea Transformare este un ansamblu alcătuit din mai multe procese. La început, s-au produs schimbări în domeniul *politic*: trecerea de la dictatura unui singur partid la democrație pluripartită. Această transformare a pus capăt preeminenței asigurate de stat ideologiei marxist-leniniste și a deschis calea confruntării diverselor curente de gândire. Totodată, au avut loc schimbări și în domeniul *economic*: dominația proprietății de stat a fost înlocuită cu dominația proprietății private. Odată cu schimbarea formei de proprietate s-a modificat radical și influența relativă a diferitelor mecanisme de coordonare. Impactul conducerii birocratice centralizate s-a diminuat, în timp ce efectul coordonării pieței și al altor fenomene autonome a crescut în mod semnificativ. Aceste schimbări politice și economice profunde, împreună cu multe alte transformări, înseamnă *schimbarea sistemului*, tranziția de la socialism la capitalism.

Regiunea postsocialistă a cunoscut și o altă schimbare: în domeniul *progresului tehnic*. Cu toate că este familiar, folosesc termenul de „progres“ vizând un fenomen mult mai cuprinzător, mai vast, care se bazează pe aflusul noilor produse și tehnologii, și ale cărui efecte se întind cu mult dincolo de aspectul tehnic. Fenomenul este parte componentă a modernizării, care generează schimbări profunde în stilul nostru de viață. Sensul asociat termenului de *progres tehnic* va deveni clar după lectura acestui studiu. Desigur, progres tehnic a existat și înainte de 1989, dar, după 1989, acesta s-a accelerat în mod spectaculos.

Toți experții în tranziția postsocialistă s-au concentrat asupra studierii schimbărilor politice, economice și sociale, ca parte a Marii Transformări. Să recunoaștem cu sinceritate că, din când în când, ne referim pe scurt la progresul tehnic, dar n-am studiat temeinic relația dintre schimbarea sistemului, pe de-o parte, și schimbările intervenite în crearea și utilizarea noilor produse și noilor tehnologii, pe de altă parte. În ce mă privește, cu siguranță am omis până acum să analizez această relație. Am scris două lucrări care sintetizează principalele consecințe ale schimbărilor de după 1989, abordând doar transformările politice și economice și interacțiunea lor (Kornai, 2001, 2006b). Prin această lucrare mă străduiesc să remediez respectiva omisiune. Astfel, tema părților a doua și a treia ale acestui eseu este raportul dintre schimbarea de regim de după 1989 și accelerarea progresului tehnic.

Secțiunea 2

Capitalismul, socialismul și progresul tehnic

2.1. PRODUSELE NOI REVOLUȚIONARE

Procesul complex al progresului tehnologic constă în mai multe subprocese. Să începem cu inovațiile mari, importante, revoluționare, pe care le facem cunoscute printr-o listă cu 111 exemple prezentate în Tabelul 2.1¹. Pentru a înțelege rolul țărilor socialiste în crearea de produse noi, revoluționare, trebuie să mergem înapoi în timp, până la nașterea Uniunii Sovietice, primul stat socialist. Așadar, perioada avută în vedere în listă începe în 1917.

Din 1917 s-au născut nenumărate inovații de o mare însemnătate. Este discutabil de ce tocmai aceste 111 inovații figurează în tabel, când am putea găsi alte douăzeci, poate chiar cincizeci, de inovații la fel de importante ca acestea. Selecția este arbitrară, însă lista poate demonstra în mod corespunzător că fiecare dintre inovațiile amintite aici schimbă în mod radical, cu un impact mai mic sau mai mare, viața, activitatea, consumul, timpul liber ale oamenilor și relațiile lor cu ceilalți.² Biroul și fabrica, transporturile, cumpărăturile, activitățile casnice, educația, toate s-au schimbat. Legăturile dintre sfera privată și locul de muncă s-au modificat, de asemenea călătoriile, și enumerarea efectelor bulversante ale inovațiilor ar putea continua. Lumea modernă a devenit mai dinamică datorită fluxului

1. Literatura consacrată progresului tehnic și inovației distinge *produse noi și tehnologii noi*. Apariția acestor două categorii este adeseori în relație de interdependență. De exemplu, fotocopiatorul Xerox, deși a fost un produs nou, totodată a însemnat și apariția unei noi tehnologii de imprimare. În Tabelul 2.1 sunt enumerate *produsele noi*, pentru că acestea sunt mai evidente, mai vizibile în viața cotidiană.

2. Anumite tipuri de inovații au fost excluse din tabel. Criteriile excluziei lor sunt explicate fie în notele din josul tabelului, fie în secțiunile ulterioare ale studiului.

neînțecat de inovații. Este și motivul pentru care considerăm că epoca noastră este mai dinamică decât epocile precedente, pentru că sunt introduse mult mai multe inovații revoluționare, generatoare de transformări mult mai profunde în viața de zi cu zi.¹

Tabelul 2.1. Inovații revoluționare

Inovație	An	Țară	Companie
<i>Computere, informații, comunicații</i>			
Tranzistorul	1954	SUA	Texas Instruments
Circuitele integrate	1961	SUA	Fairchild
Telefonul cu taste	1963	SUA	AT&T
Faxul	1966	SUA	Xerox
Cablul cu fibre optice	1970	SUA	Corning
Calculatorul electronic de buzunar	1971	SUA	Bowmar
Editorul de text	1972	SUA	Wang
Microprocesorul	1974	SUA	Intel
Imprimanta laser	1976	SUA	IBM
Modemul	1978	SUA	Hayes
Sistemul de operare MS-DOS	1980	SUA	Microsoft
Hard diskul	1980	SUA	Hard disk drive
Interfața grafică	1981	SUA	Xerox
Laptopul	1981	SUA	Epson
Ecranul tactil	1983	SUA	Hewlett-Packard
Telefonul mobil	1983	SUA	Motorola
Mouse-ul	1984	SUA	Apple
Motorul de căutare	1994	SUA	WebCrawler
Memoria USB	2000	SUA	IBM
Skype (telefonie prin internet)	2003	Estonia	Skype
YouTube, site de distribuire a materialelor video	2005	SUA	YouTube
iPad, computer-tabletă	2010	SUA	Apple
<i>Menaj, alimentație, vestimentație</i>			
Pliculețul de ceai	1920	SUA	Joseph Krieger
Uscătorul electric de păr	1920	SUA	Hamilton Beach
Diblul	1920	Marea Britanie	Rawlplug Co.
Uscătorul centrifugal	1924	SUA	Savage

1. Sensul dat în lucrare expresiei „proces inovator creator de produse revoluționare noi” este în strânsă legătură cu sensul conceptului de „inovație disruptivă” din cercetarea lui Clayton M. Christensen (vezi Bower and Christensen, 1995; Christensen, 1997). Mi s-a atras atenția asupra cercetării sale doar în ultimul moment, când faza de editare era încheiată, astfel încât nu am putut să folosesc lucrarea. Firește, mă socotesc vinovat de această scăpare. Dar nu este ceva fără precedent, căci exemplifică separarea dintre mulți economiști și „economia afacerilor”. Departamentul de Economie de la Universitatea Harvard, unde am predat mulți ani la rând, se află pe malul stâng al râului Charles, iar pe malul drept se află Business School, unde Christensen este profesor. Nu ne-am întâlnit niciodată. Sunt multe poduri peste acest râu îngust, dar chiar și așa se pare că există o separare profundă între noi.

De-a lungul anilor m-am întâlnit cu Kornai la numeroase conferințe și seminarii și am fost mereu impresionat de raționamentele sale, de înțelepciunea ce se degaja din pozițiile sale — chiar și când simțeam nevoia unor nuanțări sau când aveam rezerve față de unele aserțiuni ale sale. I-am cunoscut personal pe câțiva dintre economiștii est-europeni care au lăsat urme în gândirea privind sistemul economic socialist — Leszek Balcerowicz, Tamás Bauer, Włodzimierz Brus, Kazimierz Łaski, Grzegorz Kołodko, Jan Švejnar, Jan Winiecki etc. Opinia mea este că, dintre cei menționați, János Kornai este cel mai fecund din punct de vedere conceptual și că are abordarea cea mai interesantă, care permite transgresări ale teritoriului strict al disciplinei economiei către alte științe sociale. El are, de altfel, un dialog nu lipsit de polemici cu gândirea *mainstream* în deslușirea funcționării sistemelor economice; nu o respinge, dar polemizează cu ea. Iar îndemnul lui Kornai la adresa tinerilor economiști sunt de a citi, de a cunoaște cât mai mult, de a frecventa diverse școli de gândire.

Daniel Dăianu

9 786065 889767